

• RECENZIE A ANOTÁCIE –
REVIEWS AND ANNOTATIONS •

TOMÁŠ IMRICH PROFANT

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Slovenská republika

 0000-0001-7382-9467

Fisher, M.: K-punk. Výběr z textů, Ostrava: Ostravská univerzita. 2022. 239 s. ISBN 978-80-7599-253-6.

Fisher, M.: K-punk. The Collected and Unpublished Writings of Mark Fisher (2004-2016), Ostrava: Ostravská univerzita. 2022. 239 p. ISBN 978-80-7599-253-6.

Mark Fisher sa preslávil ako esejista a popkultúrny kritik kapitalizmu. V slovenčine a češtine vyšla jeho najznámejšia kniha *Kapitalistický realizmus*, avšak nemenej známe boli jeho blogy a články, ktoré mu postupne priniesli zaslúžený ohlas. Ostravská univerzita prináša preklad niekoľkých jeho publicistických textov, čím umožňuje širšej českej a slovenskej čitateľskej obci sa zoznámiť s hlavnou časťou jeho tvorby.

Ústredným prvkom Fisherovej kritiky kapitalizmu je prepojenie fungovania tohto systému s duševnými poruchami. Fisher sa čuduje, koľko ľudí akceptovalo doktrínu, že za stres je zodpovedná chemická nerovnováha v mozgu alebo rodina (37), čiže za depresiu môže nedostatok serotonínu v mozgu (45). Podľa neho je hlavnou príčinou úzkosti, depresie a beznádeje flexibilita v práci, zodpovednosť zamestnanca za to, aby bol neustále v strehu, pripravený využiť každú príležitosť na zárobok (36), súťaživý individualizmus alebo príjmová nerovnosť (45). Každá psychická porucha vzniká neurologicky, otázkou ale je, čo predchádza tomu vzniku: Prečo niektorým ľuďom chýba serotónin?

Píše aj o akademickej sfére, kde nutnosť porovnávať sa s ostatnými prostredníctvom rebríčkov vedie k trvalému pocitu úzkosti (41). Ide o dohľad nad samým sebou, ktorý je zamestnancom vnucovaný novými manažérskymi a administratívnymi postupmi.

Fisher kritizuje argumenty pravice ohľadom samovraždy. Buď tvrdia, že ide o zneužitie tragédie, alebo že je to iracionálny a preto nepolitický čin. Podľa Fishera je to naopak. Duševné poruchy sú najčastejšie liečeným zdravotným problémom v britskom zdravotníckom systéme, ale považujeme ich za plne depolitizované. Problémom je medikalizácia depresie. Predtým sa stres riešil v odboroch, dnes u obvodného lekára (52).

Hlavným problémom depresie je, že ju človek prežíva ako normálny stav a dôsledkom je presvedčenie jednotlivca, že akýkoľvek pokus niečo zmeniť bude neúspešný. Depresia potom prispieva k oslabovaniu solidarity a zániku pospolitosti. Ľudia v ne jednoducho neveria. Atomizácia je následne živnou pôdou pre presadenie sa súťaživosti v spoločnosti.

Súčasťou problému je tzv. magický voluntarizmus. Fisher termín preberá od terapeuta Davida Snaila. Ide o presvedčenie, že vďaka pomoci terapeuta budete schopní zmeniť svet tak, aby vám už nespôsoboval utrpenie. Ďalším príkladom je sebarozvojová terapia. Programy ako Show Oprah Winfrey šíria predstavu, že kľúč k okovám obmedzujúcim náš produktívny potenciál sa nachádza práve v nás. Náš neúspech je tak len dôsledkom nízkeho úsilia, ktoré sme vynaložili (47).

Fisher sa venuje aj problematike sociálnych sietí. Poukazuje na presýtenie informáciami, ktoré vedie k rozptýlenej panike, neexistuje žiaden priestor, kde by sa dalo si odpočinúť pred neustálym prílevom informácií. Dôležitá je tiež ambivalentnosť konštantnej dostupnosti a tu Fisher nadväzuje na Lacana. Na jednej strane nutnosť byť schopný odpovedať je stresujúca, na druhej je to určitý pud, ktorý nám spôsobuje okamžitú slasť. Neukojiteľná túžba skontrolovať správy, email alebo facebook je kompulziou, ktorá sa podobá nutkaniu poškrabať sa, hoci viete, že to bude svrbieť ešte viac. Podobne ako v iných prípadoch, aj toto správanie je živé neukojiteľnosťou. Sklamaní sme, keď nenájdeť žiadne správy a čoskoro skontrolujeme správy opäť, ale aj keď správu nájdeme, sme sklamaní, pretože noviniek jednoducho nikdy nebude dost (45, 58). Nuda podľa Fishera však celkom nekončí, len sa transformuje do novej podoby spojenia s neobmedzeným prísunom rozptýlenia. Nejde pritom o spektakl, ale o výzvu vytvárať vlastný obsah v korporátnom online prostredí (97). Súčasným stavom je zmes nudy a nutkania (98).

Dôležitou kapitolou je esej, ktorá bola prevzatá z iného prekladu, *Útek z upírieho hradu*. Fisher v nej kritizuje moralizmus kvázi-l'avice, ktorý ničí jednotu l'avice. Poukazuje na vytesnenie triedy z l'avicového diskurzu. Príkladom mu je kritika Russela Branda za to, že je milionár, nie je dostatočne erudovaný a bol drogovovo závislý. Upíri hrad je založený na potrebe byť vnútri správnej skupiny a jeho súčasťou je zároveň opačná potreba vylučovať a odsudzovať tých, ktorí sú mimo tejto skupiny. Akákoľvek kritika Upírieho hradu vyznieva ako kritika boja proti rasizmu a sexizmu a naopak, upíri hrad posilňuje zafixovanosť identít, ktoré ľudí definujú. Fisher definuje päť pravidiel upírieho hradu: 1. Hoci teoreticky vychádza zo štrukturálnej kritiky, prakticky sa zameriava na individuálne správanie. Odsudzovanie jednotlivcov je dôležitejšie ako zameranie sa na neosobné štruktúry. 2. Myslenie a konanie vyzerá zložito, je pre ľudí s adekvátnym vzdelaním. Fisher ironizuje potrebu hlbokého premýšľania: „byť o niečom presvedčený je forma útlaku a končí to gulagom.“ 3. Upíri hrad šíri vinu, a to aj voči ľuďom v nižších triedach. 4. Upíri hrad esencionalizuje. Keď niekto povie niečo sexistické alebo sa zachová transfóbne, okamžite sa z neho stáva sexista alebo transfób. Celá identita daného človeka je definovaná jedným činom alebo výrokom. 5. Upíri hrad premýšľa liberálnym spôsobom, teda reaktívne na to, že kapitál sa správa ako kapitál a že štát sa správa represívne. Zrejme namiesto toho, aby toto považoval za samozrejmé a z tejto samozrejmosti vychádzal.

Fisher odmieta uznať, že existujú identity a píše, že existujú iba túžby, záujmy a identifikácie. Čokoľvek, čo človek povie, je predbežné a zmeniteľné. Odmietnuť identitárstvo sa dá len dôrazom na triedu. Ako píše: „Nesmieme zabúdať, že cieľom nášho boja nie je uznanie od buržoázie, dokonca ani jej zničenie. Zničená musí byť samotná triedna štruktúra“ (p. 171). Argumentuje v prospech budovania solidarity namiesto vzájomného odsudzovania sa. To nepredpokladá súhlas, ale predpokladá to podmienky za ktorých sme schopní vzájomne nesúhlasiť bez strachu z vylúčenia a exkomunikácie.

Z hľadiska praxe Fisher kritizuje tzv. neoanarchizmus. Hoci súhlasí s cieľom odstránenia hierarchie a odmietnutia autoritárstva (91), kritizuje neefektivitu anarchistickej taktiky v boji proti kapitálu (83). Ide najmä o predstavu, že nie je potrebné sa angažovať v štruktúrach štátu, pretože je na konci s dychom (84). Fisher si je vedomý skutočnosti, že parlamentná politika nutne nemusí veľa dosiahnuť, ale podľa neho sa nedá v boji uspieť bez prítomnosti na hlavnom bojisku. Je jednoducho potrebné bojovať na viacerých frontoch zároveň. Hnutie, ktoré fetišizuje formu organizácie nad svojou akcieschopnosťou, sa vopred vzdáva (92). Podľa Fishera množstvo antikapitalistických hnutí, ktoré sa tu objavili od 90. rokov, nič nedosiahlo. Bojovali na ulici, a to je mnohým ľuďom cudzie. Nedokázali vytvoriť spojivo medzi bežným životom a politikou (85).

Podľa Fishera potrebujeme koordináciu odporu proti kapitálu. Antikapitalistické hnutia (napr. Occupy) dokážu mobilizovať ľudí prostredníctvom ich nespokojnosti, ale nedokážu sa skordinovať tak, aby sa pre kapitál stali dlhodobým problémom. Súčasťou problému je absencia inštitucionálnej pamäti, pretože hnutia nemajú inštitucionálne štruktúry. Sú tým odsúdené na opakovanie rovnakých chýb. Fisher sa vymedzuje voči Beckettovmu okrídlenému „Skúste to znova, znova zlyhajte, zlyhajte lepšie“ (86). Treba sa podľa neho poučiť z chýb a uspieť, a nie opakovať hlúpy slogan. Ťažko povedať, aký je diskurzívny dopad daného sloganu, ale je zrejmé, že Fisherova interpretácia nezodpovedá intencii S. Becketta.

V jednej z esejí Fisher artikuluje osem zmien vo vlastnom správaní: 1. s ďalšími pracujúcimi sa rozprávať o tom, ako sa cítite, 2. hovoriť so svojimi protivníkmi, 3. vytvárať priestory pre výmenu poznania, najmä z oblasti ekonómie a práva, 4. vytvárať sociálne priestory na zdieľanie pocitov a myšlienok, 5. na sociálnych sieťach viac informovať a menej na nich diskutovať, 6. vytvoriť nové terče, napríklad, kto je v spoločnosti parazit – majiteľ nehnuteľnosti, či podnikateľ zneužívajúci slabo platenú prácu, 7. venovať sa aktivizmu narušujúcemu logistiku, 8. vytvárať centrá odporu – podporovať boje iných, keď je to potrebné.

Fisher kritizuje aj vyzvanie kritiky a kritického myslenia. Je to možno užitočné v rámci písania esejí, ale v politickom boji je to hriech. Je, naopak, potrebné znovuvynájsť solidaritu, a to medzi rôznymi záujmovými skupinami. Pritom podľa Fishera je zrejmé, že stojíme proti nepriateľovi, ktorý nepochybuje, že sa nachádza v triednom boji.

Nie je nutné si vyberať medzi triednou politikou leninizmu a antiautoritárstvom novej ľavice, či medzi Gramscim, Deleuzom alebo Guattarim (hegemonistickým prístupom alebo politikou túžby). Je to falošná dilema. Treba začať brať inštitúcie opäť vážne a oživiť triednu politiku (122), hoci sa nedá vrátiť späť k leninskému poňatiu strany rovnako, ako sa už nikdy nevráti fordistický kapitalizmus.

Fisher v knihe stručne predstavuje aj svoj koncept kapitalistického realizmu, ktorý rozvíja v rovnomennej knihe. Definuje ho ako široko rozšírené presvedčenie, že kapitalizmus nemá alternatívu (37, 89). Príkladom sú mu ekologické politiky, ktoré boli v dobe písania pre Tonyho Blaira síce potrebné, či dokonca nutné, ale sú zároveň „politicky nemožné“ (65). V tomto ide o realizmus – netýka sa reality, ale toho, čo je politicky možné. Ďalším príkladom je podvolenie sa hodnoteniu akademických výkonov – odpor voči nemu je iba formálny, hoci ho všetci nenávidia (89).

Súčasťou kapitalistického realizmu je spôsob, akým sa rodia vnútorné presvedčenia. Tie sa najprv stanú súčasťou každodenného života v podobe oficiálneho jazyka a ustálených spoločen-

ských zvykov. Príkladom je slovník súťaživosti a podnikavosti v britských inštitúciách od 80. rokov minulého storočia. Fisher tak preberá kynizmus (nielen) od Sloterdijka, ktorý je kľúčový pre pochopenie súčasného fungovanie ideológie.

Fisher prepája posuny v režimoch kapitalizmu s umením. Zmena z fordizmu k postfordizmu mala za následok zníženie stability a tá je potrebná pre inováciu. Za začiatok postfordizmu označuje Volckerov šok zo 6. 10. 1979, keď prezident FEDu zvýšil úrokové miery o 20 bodov. Základným prvkom postfordizmu je úpadok sociálnej demokracie a nárast prekarizácie. Zamestnanci zakúšajú stále viac nestability, avšak inovácia závisí na pokojnom stave mysli. Fisher pripomína proroctvo F. Jamesona, že kultúra neskorého kapitalizmu bude smerovať k retru a pastišu. To sa presne stalo. Na skutočné umelecké inovácie jednoducho chýba pokoj, ktorý zaistovala do 70. rokov práve sociálna demokracia rôznymi podporami a istotou zamestnania a lacného bývania. Bez neho by podľa Fishera nebol možný vzostup punku a postpunku.

Fisher poukazuje na paradox ideológie neoliberalizmu založenej na konceptoch, ako sú „trh“ alebo „konkurencieschopnosť“, a realitou monopolistických tendencií v kapitalizme. Vzývanie voľnej súťaže je tak skôr zbraňou proti solidarite medzi pracujúcimi. V tomto bol neoliberalizmus bezpochyby úspešný. Prekarizácia láme sebaistotu, ktorú pracujúca trieda roky budovala. Práve sebaistota je kľúčová pre schopnosť konať.

Prekariát je ľahko prepustiteľný, takže žiadne množstvo práce nevytvára istotu zamestnania. Kapitál už nenajíma ľudí, ale kupuje si od nich dieliky času, ktoré sú ľahko oddeliteľné od ich poskytovateľov (43).

Otázkou je, ako sebaistotu znovu vybudovať. Pre Fishera je podstatná koordinácia skupín kritických voči kapitalizmu a v oblasti kultúry tvorba nových naratívov a figúr. Potrebné je odmietnuť retro, ktoré dáva podprahový signál, že nič nové nie je možné (111).

Fisher nazýva päť rokov po kríze v roku 2008 neoliberalizmus zombie. Nadalej k nemu neexistuje alternatíva, hoci sa ukázalo, ako veľmi zlyhal.

K zbierke Fisherových esejí sa dá pripojiť niekoľko námietok. Pri kritike nenaplnenia očakávania, že technológie nás zbavia nutnosti pracovať, ignoruje ekologickú dimenziu fungovania technológií. Je prinajmenej otáznou, či spotreba energie technológií je dnes udržateľná.

Fisher sa takisto nevyhýba silným tvrdeniam, ktoré však nemá podporené empirickými dátami. Napríklad tvrdí, že šialený rast cien nehnuteľností je hlavnou príčinou kultúrneho konzervativizmu v Británii. Niečo také je určite možné, ale ten predpoklad je zo svojej podstaty prakticky neoveriteľný a umiernenosť by bola namieste spolu s nejakými nepriamymi dátami podporujúcimi dané tvrdenia.

Ďalším sporným bodom je predpoklad subjektívnosti moci, teda do istej miery konšpiračné očakávanie. Autor píše, že úzkosť vyvolávaná Rámcom pre excelentný výskum a manažérskymi opatreniami nie je náhoda, že nejde o vedľajší efekt neoliberalných opatrení, ale o skutočný zámer. Je až prekvapujúce, že Fisher tu ide proti postštrukturalistickej konceptualizácii moci, hoci tak veľmi z postštrukturalizmu vychádza (aj keď ho na niektorých miestach správne kritizuje).

A napokon sa mi zdajú problematické aj tvrdenia o neoriginálnosti súčasnej umeleckej produkcie. Odhliadnuc od postštrukturalistického prístupu ku konceptu originality, skutočne je napríklad Christopher Nolan neoriginálny? Všetky tie artové filmy, hry, či hudba sú tiež neoriginálne? Nebránim sa kritike originalnosti ani argumentácii ohľadom sociálneho pôvodu jej

nedostatku, ale v oboch prípadoch by Fisherovi prospelo vyrovnanie sa na jednej strane s laickými porotiargumentami ohľadom všetkej tej novej umeleckej produkcie okolo nás a na druhej strane odmietnutie predstavy, že všetko je len interpretácia interpretácie a nič nie je originálne z definície toho, čo považujeme za sociálnu realitu, si vyžaduje presnejšie zaobchádzania s akousi kvázi originalitou, ktorú by aj postštrukturalizmus akceptoval.